

עוד כמה שנים שני יצירה תרבותית משותפת, מאבקים משותפים, נישואים ביוקרתיים — וישרו הכרלים העדתיים יועדי. כמו בשנת 1941 היתה זאת האמריקה הכללית.

ואו אירע הדבר, ששינה את המצב מן הקצה אל הקצה.

נקמתו של סעדיה

כבר עמדנו בסידרה זו * על כמה מן הסיבות שהביאו לתהליך ההתמטטות של התרבות הארצישראלית, שנסתים ב-17 במאי '77.

אחת הסיבות נעוצה בקטל של מילחמת תש"ח, ששבר את עמודה-השדרה של הדור, סיבה אחרת טמונה בתנאי צמיחתו של הדור, שמנעו ממנו התמרדות בריאה נגד דוריה-מייסדים, היכולת להגיע לתנופת יצירה עצמאית.

דומיננטיות של שיטה מצוייה בעלייה ההמונית, שנהרסה ארצה מארצות-ערב למחרת מלחמת-העצמאות.

עלייה זו שינתה באופן דרמטי, תוך שנתיים-שלוש, את הרכב ה"קוקטייל הדאומי".

מפולין, המנסים ידו גברות, וגדולי-התורה מגטאות מיוזר-אירופה. אינה צריכה לשתש עובדה זו.

היד שהפיחה את שינויים הי רעוע והכושל של נציגי ה"צברים" היתה ידו של פעדה, הצעיר שי נודד במעברה ושגדל בשכונת עוני, כשהוא מנוכר וזר לתרבות הארצישראלית המפרכת.

WASP תוצרת הארץ

נדמה כי מעולם לא בוצע תהליך זה מהפכני במחשבה כה מעטה כמו הבאת העלייה ההמונית ארצה, בסוף שנות ה-40 ובראשית שנות ה-50.

היהודים פנו מתימן, מעיראק, ממרוקו, מאלג'יריה. כל כוחות הדימוין והמעש הופעלו כדי לשכנע אותם לנטוש את ארצות-מרבם ולהביאם בהמוניהם, אם הספיקו דיברי שיכנוע, מוטב. אם לא הספיקו, כמו בעיראק, הוטמנו פצצות בבתי-כנסת כדי להמריץ את הקצב.

על הכל ריחף חזונו של דויד בן-גוריון, שרצה לקבץ גלויות ולחלל קהילות במהירות דרמטית. אך דומה כי חזונו של בן-גוריון נסתים בשערי הארץ. מה שקרה

מצולין בטהובן, מתורתו של קאנט או מחיתוך-הדיבור של הבימה.

דוד זה נדה כחלק ריק. הוא הש כי אין לו חלק בתרבות הארצי ישראלית ולא נחלה בחבריה הצברית.

לא היתה זאת תחושה כוזבת. כי התרבות הצברית, שבמרכזה עמד הסטריאוטיפ של הנער תכולה-עניינים, היתה ביסודה תרבות אשכנזית. הצבר ה"אמיתי" לא היה ילידה-ארץ, אלא ילידה-ארץ והוריו באו מאירופה. במידה מסוימת היתה התרבות הצברית מקבילה לתרבות ה-WASP בארצות-הברית, תרבותם של האנגלו-סאקסונים-הלבנים-הפרוטסטנטים. כי שם שלא היה "צבר ערבי", כן לא היה אחריו 1948 "צבר מארוקאי" או "צבר אלג'ירי".

היה זה מחדד היסטורי לא-מידי דעי, אך הרהי-אסון.

ארבעה חברים

היו כמובן יוצאים מן-הכלל. בקיבור ציטו נעשו מאמצים רבים לקלוט מיסד פר מסויים של בני העליה מארצות-ערב, לא רק גופנית אלא גם רוחנית. דמויות כמו רן כהן, שהוא יליד ירוקא, הן עדות חיה להצלחת מאמצים אלה.

ביחידות הקרביות של תש"ח, שחיו עדיין באווירה הפלמ"חית, נעשו נסיונות לא-מעטים להתמודד עם האתגר, שבא בר מות אלפי אנשי מח"ל ("מגוייסי-חוקי-לא-רץ"). ביהודות רבות נתקבלו המגוייסיים באדישות וכחיללים מסוג ב' והופעלו כל-פיהם שיטות ה"בולשיט" של הצבא הבריטי. אולם היו גם הרבה דוגמות אחרות. חברי ואני, מקפדים וזוטרים בגדוד הירבעני של גיבעתי, עשינו נסיון כזה. כאר שר חורנו מקורסי-מספים הטיבתי בסתיו 1948, קיבלנו לידנו כיתות שהיו מורכבות מתערובת של צעירים שבאו זה עתה ממארקו, מאלג'יריה, מטרניפולי ומתורכיה. השתדלנו ליצור עימם מעין "מישפחה פלמ"חית". כשהם נותרו בתורף בלי סווד-ריס, לא לבשנו גם את הסוודרים שלנו. כאשר נסעו במשאיות פתוחות בגשם, ויר חרנו על הנסיעה בקאבינה הסגורה. כאשר היטלה עליהם עבודת-יכפיים מפרכת, עבדנו יחד עימם, תחת שנפקח עליהם.

זאת היתה מלאכה קשה, ולעיתים מתסרת מאד. אך נסיון זה שיכנע אותי לגמרי, שאילו נתקבלו בני הארצות הערביות בימים ההם כשותפים אמיתיים, ואילו הועד נקו להם זכויות שוות למן הרגע הראשון, היו נקלטים בתרבות הארצישראלית ובחברה הצברית. אני כשלעצמי באתי על שכרי: כשנפצעתי, סיכנו ארבעה מאנשי את חייהם והצילו את חיי.

ניתן, כמובן, לטעון כי מיספר העולים היה גדול מדי, מכדי שניתן היה לקלטם בצורה כזאת. הוויכוח הזה אינו חדש. ניהלנו אותו עוד ב-1948 ובשנים הראשונות של המדינה. זכורים לי מאמרי-פולמוס רבים, בעד ונגד, גם שלי-עצמי, מאז תם הימים. סידרת המאמרים של העולם הזה, "דופקים את השחרים", נכנסה להיסטוריה העיתונאית כאחד משיאי הפולמוס. אם נתעלם משאלות של "אילו", נותר לנו רק לקבוע את העובדה: ישראל החדשה לא נקלטה בישרי ארץ הצברית. היא הפכה ישראל "השנייה", מאז, בתהליך של ריבוי ייבועי מתמיד, היא הפכה ישראל ה"ראשונה".

מכל הכישלונות של התרבות הצברית זהו, אולי, הכישלון הגדול ביותר — והר מכריע.

התימנים של

ז'בוטינסקי

אחת השאדות המטריות את כולנו מזה שנים רבות היא: מדוע רואים בני "עדות המיזרח" דווקא באידאולוגיה של תורת את הביטוי הטיבועי למאווייהם? התופעה עצמה אינה חדשה. עוד לפני קום המדינה היה תמיד אחוז הרבה יותר גבוה של "ספרדים" בתנועה הרוויזיוניסטית, בבית-ר ובאצל, מאשר באירגוני ה"שמאל. זב ז'בוטינסקי, שהיה אשכנזי למהדרין, אירופאי מובהק, יציר התרבות של אודסה ואיטליה, תינדל-הלאומנות הארופית של סוף המאה שעברה — צא קהל של מעריצים כימעט-אוטומטיים ברי-כוזי התימנים, בשכונת-התיקוה ובשעריים. התשובה הפשטנית היא שיוצאי ארצות-ערב שונאים את הערבים, מפני שלמדו על גופם איך מתעדי

ילדה בקיבוץ (צילום של פטר מירום)

לעולים לאחרי-מכן עניין אותו פחות, והוסתר מאחרי מסך של מילים ומליצות. בן-גוריון בנה ארץ. הוא לא בנה עם. הוא כלל לא הבין את הכעיות הכרובות בכך.

העולים החדשים מארצות-ערב נשפכו לתוך הנוף. ברחבי הארץ קמו המעברות. גבירים הפכו בן-לילה עניים מרודים. יהודי עיראק, שהביאו עימם בגניבה חב ומטבע, נאלצו להמירם בשער הרשמי הכוב, ונשדדו על-ידי הממשלה. במשך שנים ארוכות התבשל העולם במיצם, בפנינת גידחות של הארץ. לאחר מכן, במאמץ על-לאי, הוקמו עירות-הפיתוח. אך מאחרי חזיתות השיכונים המודרניים הן מדכאים שלט השימון התרבותי.

התרבות הארצישראלית היתה די הזקה כדי לשבור את המסורות התרבותיות של בני "ישראל ה"שניה", אך היא לא היתה די חזקה כדי לעכל אותם.

הדור הארצישראלי, שספג זה עתה מהלומות כבדות — המוות הסיטוני בי שדות-הקרב ועלייתו של מימסד מתנכר במדינה שקמה — מצא את עצמו מול האתגר הגדול ביותר של קיומו. היה עליו לעכל, לספוג, לבולל מאות אלפי יהודים, או לפחות את הצעירים שבהם.

במובחן זה נחל הדור כישלון טוטאלי, בעל ממדים היסטוריים. הדור הארצישראלי חדל מלהיות "יש ראל", הוא הפך, ישראל הראשונה. לצדו קמה ישראל אחרת, "ישראל השנייה". כישלון זה התנקם כדור הישרי אנו, בשרידי תרבותו והשקפת עולמו, ב-17 במאי '77. כי באותו יום חדלה ישראל הוותיקה, ה"צברית", מלהיות ישראל הראי שונה. היא הפכה ישראל ה"שנייה", ואילו בני העלייה ההמונית מן הארצות הערביות הפכו "ישרי או הראשונה".

הם כמו על המדינה שילטון חדש. העובדה שהמנהיגים החדשים הם עולים

* (שרתי לך ארצי" (העולם הזה 2076), יגאל, נסיד דנארק" (העולם הזה 2077).

ליום הערבים יהודים. זהו אגדה. בין היהודים האלה יש רבים, שנהנו בארצות-מוצאם — מצריים, תוניסיה, מאר-רוק — מיחס טוב מצד הרוב, והשוו ישרי כיום למעמד העליון בארצות אלה. יהודי אלג'יריה, הנהנים מזה מאה שנים מאזר-חות צרפתית, הודוה עם הצרפתים השלי שים ובזו לערבים ולברברים. שלא זכו באזרחות כזאת, שנים רבות לפני קום מדינת-ישראל.

יש המהפנים לתעלומה פיתרון חברתי-פסיכולוגי. גם בארצות-הברית נמצאים שונאי-הכרשים הקיצוניים ביותר דווקא בקרב השכבות המוספות והמדוכאות של הרוב הלבן. נראה כי הנדכאים והחלכאים, החיים בתנאי השפלה ותיסכול, מחפשים פורקן לריגשיה-העלבון ומתנקמים בציבור הנראה להם, "נחות" מבחינה גזעית. מאחר שאינם יכולים להתנאות כמעמדם החברתי וכמעמכם הכלי, הם נאחזים במוצאם הגזעי (או הלאומי, או הדתי) כדי להפיק ממנו תחושת-השתייכות המעניי-קה להם ביטחון וגאווה.

תופעות כאלה יש בארצות רבות. הן בולטות דווקא בארצות-הגבירה, שבהן מחפשים ציבורים חסרי-שורשים משהו שאפי שר להיאחז בו.

אך בישראל מתוסף גורם נוסף. בבואם ארצה מצאו כאן בני "עדות המיזרח" חברה שלטת אשכנזית-אירופית, והתחלה של צמיחה תרבותית ארצישראלית, לית, שהיתה גם היא אשכנזית-מובהקת. אף שלא היתה מודעת לכך.

הם רצו להצטרף לתרבות זו, שי היתה מזוהה עם המעמד "העליון" המבוקש. הם רצו להיות כמו הצברים האלה, הכתוים-ביעצמם (לפחות למראית-עין), ששלטו בי עניינים. כמו עולים חדשים ככל הארצות ובכל התקופות, הם רצו להיות כמו הוותיקים, להירמות אדם בכל, עד לבדיה-כר.

אולם הם היו שונים מהם בכמה סימני-היכר בולטים מאד. במיבטא, למשל. היו תוך-הדיבור שלם, שהיה דווקא נכון, היה שונה מחיתוך-הדיבור המרושל, חסר הע' והח', של הצברים. שינק לא מעט מחיתוך-הדיבור היידישי.

הע' והח' באו לעולים אלה מן הערבית. גם המוסיקה שדיברה אל ליבם היתה ערי בית, והצברים בזו לה מעומק ליבם. במד רוצתם להיפטר מכל סימני-ההיכר של עברם העדיתי. הם נחפזו להיפטר מורשת התרבותית, שהיתה ערבית ודמויית ערבית. הם שואו את הסממנים האלה, שי הזכירו להם את היותם שונים, וכך למדו ארעצמית. שלא אפשרה להם להבין את העושר והופי של השפה הערבית. את היפאת התרבות הערבית של ימים עברו. המכונה כיום "מזרחית", על נועם הליכוי תיה ויחסייה-אנוש שלה.

בני "עדות המיזרח" למדו להת" ייחס אל עצמם כפי שהתייחסו אליהם בני החברה האשכנזית הי שלטת. עצם התווית, "עדות-המיזרח" היא אשכנזית. מנקודת-ראות ישראלית, מארוקו היא מערב רחוק, ומלשון הערבית אכן היא שייכת בצדק ל"מערב", למערב. ואינו מוסקבה נמצאת ממזרח ל"תיאכוב.

יום שילום וקם

ככל התופעות האלה יש, בסופו של דבר, מכה-משותף אחד — אי-יכולת של התרבות הארצישראלית להתמודד בעול מולת עם האתגר החמור הזה. שהתייצב מולה אחרי מלחמת-תש"ח מבר לי שהייתה מוכנה לכך. היא מעולם לא ניסתה למצוא לאתגר זה מענה אמיתי. היא שילמה מס'שפתיים למיווג-עדות. אך לא עשתה הרבה כדי לעכל את התוצאות.

כורה-היתוך נכשל. 17 במאי '77 היה יום נקם וי שילום. המיתוס של "הצבר תכודי העניינים" נשבר, יחד עם שיתוף בעליו.

בני "עדות-המיזרח" לא בתרו במנהיגות עצמחה מתוכם. לא היתה כזאת. ייתכן שלא יכלה להיות כזאת. עד היום, מפני שצמיחת מנהיגות אשכנזית מחייבת כבוד עצמי קולקטיבי, שעדיין אינו קיים. המני היגים שקמו מתוך המחנה לא משכו את חבריהם. המוני ישראל השניה, שהפכה ראשונה, בתרו במנהיגות אירופית — זו שהיתה רחוקה ככל האפשר מן התרבות הצברית, הארצישראית, לית, שהתנכרה להם.